

KISFALUDY KÁROLY HATÁSA KATONÁRA.

Közel félszázadja áll a nézet, hogy Katona féltékeny volt Kisfaludyra. Sőt Kisfaludy Károly legterjedelmesebb életrajzában ki is van mutatva, hogy Kisfaludyt bántotta Katona ismeretes dramaturgiai czikke, mely a Tudományos Gyűjteményben jelent meg. Ez állítások ellenébe helyezhetnők azon tény, hogy Katona Bánk bánja egy példányát tisztelete jeléül megküldötte Kisfaludynak és hogy Kisfaludy verset is közölt tőle az Aurorában. És mégis agyarkodott volna Katona Kisfaludyra? Ha önérzetes ember volt, ezt nem tehetné. Ámde a jellemből következtethetünk-e mindig cselekedetekre is? Mert cselekedetekről mindig lehet következtetni a jellemre, fordítva nem mindig. Mert az ember tehet olyasvalamit, a mi jellemével ellenkezni látszik. De csak látszik. Mert ember jellemét egészen sohasem ismerhetjük. És ha valamely cselekedete váratlan, úgy ez oly jellemvonásával függ össze, mely rejtélyes, kifürkészhetetlen. A tényt tehát ez idő szerint tisztázni alig lehet. De hogy Katona kicsinylése említett dramaturgiai cikkében alig vonatkozhatik Kisfaludyra, azt talán sikeresen állapíthatjuk meg.

Katona ezt írja: 2-ik akadály a dramaturgiának a Nemzeti Dicsékedés. Nem jó alkotású, hanem csak dicsékedéssel telyes darabot kell írni — még a *szép tettek* is elmaradhatnak, elegendő az, ha teli tömöttetik a darab azoknak *dicsékedő emlegetésével*. Most hát támadjon Egy, a ki e mód szerint írjon, már Magyarország mindjárt megtalálta Fénikszét — az egész Nemzet nevében feláll Egy, a ki kötelességének tartja (Hazája dicsőítésére) a nagy lelket és izlést dobolni a nélkül, hogy még lenne valahol egy csekélyebb Valami, mellyel amazt öszve hasonlítva lehetne nagynak és szépségnek mondani. Visszarezzenti ez az egyszerre való erőszakos fellépése Egynek a másikat induló szándékától; mert tellyességgel meg lehet győződve, hogy soha el nem tépheti amannak kizáró privilégiumát; és mivel az ember oly gyáva, hogy mindenik előtt szebbnek tettezik önnön tökéletessége, mint azé, a kit illy (Deus ex machina) módra maga eleibe hágni szemlél, inkább eláll (a Dramaturgiáról szóllunk) szándékától, mintsem egy csekélyebbnek Véltt mellett második személyé tétettessen, eléggé balgatag magát

megsértetettnek érzeni, midőn láttya, mikép lessz egyik egyszerre magyar O, a másik magyar K, a harmadik magyar C, a nélkül, hogy még láthatott volna magyar X, magyar Y vagy magyar Z-ét.

A játékban nem igen nézi a Magyar, hogy mint van a kidolgozás,¹ hanem mint van a Morál: ő előtte az a szép, a melyben több jeles mondások vannak, annyival inkább, ha azok a nemzetet érdeklik, teli torokkal és botokkal való dörömbözéssel adja ki meglepődését.

A nézőt és olvasót is izlésbe kell hozni, hogy nem mindig a Magyarok! mi Magyarok a szép, ha ezeket fel nem leli is egy munkában, az még akkor is tökéletes lehet, midőn ezeknek hiánossága mellett miatt ásit — elalszik rajta.

Rejtélyes sorok! Az ember csakugyan az »Egy«-ben, a »Féniksz«-ben Kisfaludyt gondolhatná, abban pedig, a ki nem akar »második személyé tétetni«, Katonát. De vajjon csakugyan Kisfaludyra czéloz-e itt Katona? Ő az egész drámáról szól, hisz annak érdekében beszél. Mikor Katona e cikkét megírta, akkor Kisfaludyt már áttért a vígjátéokra. Mindössze két darabja volna, melyre állhatna ez a gúny: »Mi Magyarok, magyarok!« »A Tatárok« és »Ilka«. De meglátjuk, hogy Katona ezeket nem számította a hazafias frázis-puffogató darabok közé. Katona oly darabokról szól, melyekben egyéb sincs frázisnál. Hiszen Bánk bánja is a legnagyobbszerű hazafias darab. Oly értelemben vett hazafias, mely az önfenntartás ösztönéből folyólag ragaszkodik a hazához és ily magas értelemben a hazafiasság általános emberi valami. Hazafias darab ily értelemben Shakespeare V. Henrikje is, csakúgy mint Bánk bán, melyben azt látjuk, hogy a nemzet nem tűrhet magában idegen tetemet, mely fejlődésében gátolja. Katona előtt valószínűleg a Corvin Mátyás (németből dolgozott), Bocskay, Dugonics Báthory Máriája és több e fajta darab, melyek költészet nélkül szükkölködők, lebeghetet.

Megerősíti feltevésünket Katona egy fennmaradt tanulmánya Kisfaludyt Ilkájáról, melyet Miletz János fedezett föl és mentett meg az utókor számára.² Ebben Katona tagadhatatlanul gúnyosan szól Kisfaludyt botlásairól. Külön tanulmányt érdemelnének dramaturgiai észrevételei, melyekből látjuk, mily öntudatosan »épült föl, izmosodott« Bánk tragédiája. A valódi mester szól itt hatalmas fölénynyel, ki játszva mutatja ki a mesternek tartott Kisfaludyt gyengeségeit. Ugyancsak itt is hangsúlyozza, hogy drámában tettek kellene. Megrója itt is a hazafias dicsekedést. Mind e mellett bámulatosan elnéző, sőt naiv Kisfaludyt darabjával szemben. Az ember azt hinné, hogy olyan teremtő lángelmének, mint Katona, az élvezetben nagy igényei voltak. Távol legyen. Egész egyszerű

¹ Katona e meggyőződése mutatja, hogy színházi közönségünk ma sincs e tekintetben előbbre. A nyers ujság fő előttünk úgy a darab mint a színész játékát illetőleg.

² Miletz János, Katona J. családja, élete, művei. 1886.

mondásokat, sőt közhelyeket idéz, a melyek elragadták. Pedig azt nem mondhatjuk, hogy Katona talán hizelegni akart Kisfaludynak. Kizárja e föltevést az a körülmény, hogy a dolgozat asztalfiókja számára készült. Hol is adhatta volna ki? A gúnyos vonatkozások ezt lehetetlenné tették volna, mikor Kisfaludy oly tekintélyben állott. De egyébként annyi méltánylat van a bírálatban, hogy ezt olvasva, nem láthatunk a »Féniksz«-ben Kisfaludyra való célzást. Még kevésbé abban, hogy Katona nem akar »második személyé tétetni«. Micsoda dicsőség volt az, a mit Kisfaludytól irigyelhetett volna? Katona már veterán drámaíró volt, mikor Kisfaludy fellépett. Már jó csomó darabját előadták, sőt Bánk bánt kivéve, valamennyit, mert az szemmel látható, hogy első darabjai mind a napi szükségletre készülhettek. Egyes darabjai azután is folyton műsoron voltak, pl. Lucza széke. Ily pályafutás után, tudjuk, színészet emberei, kiálszik belőlünk az a minden áron való szereplés, mely a műkedvelő és kezdő színész és drámaíró sajátja. Veterán drámaíró, ha még oly szenvedélylyel csügg is pályáján, egy-két előadás miatt nem hempereg álmatlanul nyoszolyáján. Látjuk ezt ma, mikor írók vissza is vonják darabjaikat. És Kisfaludytól csakis egy-két előadást irigyelhetett volna Katona. Hogy a nagy német színházban kerültek színre darabjai? Ezek fényes esték voltak. De ha Katona irigy lett volna, kárörvendve látja, hogy pünkösdi királyság volt az egész dicsőség. Pár előadás után vége volt az egész czéczónak. Őt nem Kisfaludy babérai bántották, hanem az, hogy darabját nem engedték előadni és, hogy nincs állandó magyar színház, mint ezt nagy értekezésében a dráma legnagyobb akadályaként hangoztatja. Ha ily állandó színházban mellőzik Kisfaludy miatt, akkor lehetne beszélni Kisfaludy elleni elkeseredéséről.

Viszont Kisfaludy sem nehezíthetett Katonára és alig vehette magára a fennebbi cikk vonatkozásait, mint a melyek őt illethették. Epigrammái között kettő mutatja, hogy tökéletesen egy véleményen volt Katonával a hazafias bombasztokra nézve. Ime:

A tatárok Magyarországon.

Sok haza-puffogatás, ok semmi, de szörnyű magyarság,
Bundás indulatok: oh be tatári műv ez!

Ilka.

Jambus-e, próza-e, vagy micsodás mű? Dráma, pedig szép!
Szép? Hm! Gyóz a magyar: s tapsra ez ott fenn elég.

A ki ezt írta, az, pláne, miután már amúgy is a modern tárgyakra tért át, nem vehette magára Katona célzását. Egyetért Katonával Kisfaludy abban is, hogy ez is hangsúlyozza a kritika

szükségét. Természetesen mindketten az olyan igazságos, elfogulatlan kritikára gondoltak, mint később volt Vörösmartyé, részben Bajzáé, Aranyé, vagy még inkább az olyan gyakorlatiasokra, mint a milyennel Bárány Boldizsár annyit használt Katonának. Mert hiszen azután meglett az úgynevezett kritika, de nem volt köszönet benne, mert sok tekintetben csak pártoskodást képviselt, félrevezette a közönséget. Pedig a legigazabb kritikát maguk a mesterek (kik alatt értendők próbákon a finomabb érzésű színészek, rendezők vagy drámaíró társak tanácsai) és a közönségre gyakorolt hatás képviselik. Az olyan reporterszerű és reklám-kritika, mint a milyenben ma bőven van részünk, inkább árt, mint használ a drámaírásnak. Mert a nyomtatott szónak nagy hatása van a laikusra és ha az ú. n. kritika kimondja szép darabokra (mint pl. vagy húsz éve Coppée Severo Torellijére), hogy rossz darab, az újságot olvasó közönség ez után indul és nem nézi meg az illető darabot. Érdekes, hogy Kisfaludy, ki már később bepillantatható a színészet anyagi akadályaiába és üzleti részébe is, a Korcsnázi vásár című töredékében ezt mondja: Távozik onnan a művészi tökély, hol a mindennapi élet gondjai beszélnek.

Hogy miképen vélekedett Kisfaludy Katonáról, arra nincsenek adataink. Valószínűleg közömbösen vagy — mint Katonánál sokkal alacsonyabb színvonalú ingenium — kicsinylőleg, sőt tán féltékenykedőleg, Kisfaludyra nem hatott egy magasabb drámaíró sem belső, igazi nagy tulajdonaival. Neki is tetszett Kotzebue, mint Katonának, csakhogy egész a Csalódásokig szolgálja maradt, míg Katona a nagy stílig emelkedett Kotzebue mellől. Hogy Katona Kisfaludyék körében szinte megvetett lehetett és szóba sem jött, azt Bajzának egy Toldihoz intézett leveléből (1830. L. Bánóczinál II. 372. l.) látom. Az efféle magyar darabok közt, írja, ez (Csák töredéke, melyet Kisfaludy olvasott föl neki) lesz a legjobb. Pedig Csák semmikép sem indult jó drámának, melyre Kisfaludynak egyáltalában nem volt tehetsége. És kilencz évvel Bánk bán megjelenése után vélekedik így Bajza! Utána később Vörösmarty és Toldi, mily megszorítva méltányolják Bánk bánt. Nem Kisfaludy hatását kell-e itt látnunk, ki barátai körében legörömbestebb beszélgetett a drámáról, a mikor Bánk bánnak mégis csak szóba kellett kerülni? És mégis mintha Kisfaludy akarva nem akarva sem szabadulhatott volna Katona befolyása alól. Magában Csákban egy parasztot léptet föl és ennek a parasztnál éppen nem szokott s csak Katonánál használt Tiborcz nevet adja s a mit ez mond, az halványan emlékeztet az igazi Tiborczra. A Záh-nemzetség című töredékben pedig Keszi Berenda (à la Petur) ezt mondja:

Sok

Olasz tanácsot láttam itt, azok
Aratni vágnak itt, hol nem is vetettek.

Ez már nem lehet más mint Bánk bán hatása. Mert az 1812-ben írt Zách Klárában Berenda nem mond ilyest és a külföldiség méte-lyező hatásáról, melylyel csak Dugonics és Katona foglalkoztak költőileg, még semmiféle vonatkozást sem találunk.

De most térjünk át arra, hogy miben lehetett Kisfaludy Károly hatással Katonára.

Ez nézetem szerint azonnal kittinik, ha Kisfaludy Zács Kláráját Bánk bánnal összevetjük.

Ne riaszson vissza az, hogy Zács Klára feneketlen mély-ségben áll (látszólag) alatta Bánk bánnak. Nagy írókra sokszor még Kisfaludynál jelentéktelenebb írók is vonzeróvel bírtak. Goethe bevallja, hogy eleinte Weissenek, kit ma már csak az irodalom-történet ismer, művei tetszettek neki. A nagy író sokat adhat a hangulatra, a mit kisebb íróban feltalál, s a mit a kritikus nem vesz tekintetbe. Így tetszett, sőt valósággal imponált Katonának Kotzebue. Zács Klára költői olvasmány még ma is. Van benne valami idilli. Érzelmességét a táj dekorációjával, a lovagi világgal segíti elő, mely költőileg van benne elképzeltetve. Drámának gyarló mű, ha mai szemmel nézzük, de nem az, ha kora termékei közepette méltatjuk figyelemre. 1812-ben az a mód, a hogy Kisfaludy a történelmet kezelte, egyenesen tüneményszerű. Mily naiv és szegényes Bessenyei, Szentjóni Szabó László eljárása, melylyel főcselekvényüket színpadra viszik. Kisfaludy ellenben ezt bonyoda-lomból fejleszteti ki. Ha gyarlóan, de mégis szövevényből iparkodik, mint az életben látta, kifejlődtetni a történelem tragikus epizódját. Érdekeket mozgat meg, mik főbenjáróknak tetszenek a szereplők előtt, hogy másokat tegyenek főkké és magukat mellékesekké. Ilyen pl. Babonics gyűlölete Zács ellen, nejeé, Klára ellen, Fallenszky önzése, Zalovszky nemeslelkűsége. Kisfaludy az Katonának, a mi Marlovve Shakespearenek.

Már a tárgyban nagy a hasonlóság. Zács Klára és Melinda helyzete majdnem azonos. Meglehet, darabig Katona ingadozott, melyiket választja. De azután győzhetett nála az, hogy a boszú-álló férj tragikaibb az apánál. No meg ez a férj a haza nevében is cselekszik. Ez Zácsnál számba se jöhetett. Károly derék uralkodó volt és alatta a haza nem szenvedett az idegenek befolyása alatt, hanem fejlődött. Hogy Bánk után (a mire a Tud. Gyűjteményben megjelent cikke engedett következtetni némelyeket), Katona Zács Klárát akarta volna dramatizálni, nem valószínű. Bánk után csak ismételte volna magát. De Bánk megírása előtt gondolatott arra, hogy Kisfaludynál jobb drámát írjon Zács Kláráról.

Mint mondók, a situatio meglepően hasonlít a két esemény között. Így a személyek is. Klára = Melinda, Zács = Bánk, Erzsébet = Gertrúd, Kázmér = Ottó, Fallenszky = Biberach, Keszi Berenda = Petur. A parasztok eszmét adhattak Katonának, hogy markans típusban, a nemesivel, mely Kisfaludy egyéniségének meg-

felett, ellenkező tendenciával léptesse föl a föld népét. Sőt mintha Zalovszky jellemét is merészen arra használta volna föl Katona, hogy mint elemet vigye bele Biberachéba. Zalovszky ugyanis egész becsületes erélyével tartja vissza Kázmért a merénytől. Biberach ezt látszólag teszi s ezzel válik oly csodálatos kétszínű jellemmé. Holott Fallenszky szegényesen kizárólag egyoldalú csábító.

Az egyes jellemek helyzetüknél fogva hasonlók egymáshoz. Klárában kizárólag csak a helyzet hasonló, jelleme semmikép sem Melindáé. Kisfaludy nem tudott szende leányjellemet rajzolni. Ez csak Katonának, Vörösmartynak és Jókainak sikerült irodalmunkban. Klára sopánkodó báb minden báj nélkül. Zácsot a boszú helyzete már közelebb hozná Bánkhoz. Hiányzik azonban a pathos fejlesztése. Későn tudja meg a valót és nem harcol kezdettől fogva a királyné ellen, mint Bánk. Az apa gyanúja nem is lehet oly korai, mint a férj féltékenysége, sem oly nagykorú. Nem mozgat meg annyiféle szenvedélyt. Meg aztán Kisfaludy loyálitása is kerékkötő abban, hogy Zács amúgy igazában elkeseredhessék a királyné ellen. Érdekes azonban, hogy Zács is, mint Bánk, a király iránti tiszteletét élesen elválasztja a királyné elleni boszújától. De egész lényéből hiányzik a nagyság és, mint említők, a fejlesztett szenvedély óriási erejű tüdeje. Katona a hősből egy pontból indul ki Kisfaludyval mint a léghajós, de ez lenn marad. A királyné egészen házias Gertrúdhhoz képest. A merénynek még előzményeiben is ártatlan, nem mint Aranynál. Az osztrák katonatiszt loyálitása nem engedte, hogy egy királyné aljas legyen. Ugyaníly tekintet vezette a költőt, hogy Kázmért is távol tartsa az aljastól. Jóformán Fallenszky csábításának enged, midőn Klárát szerencsétlenné teszi. Már pedig az érzékiség nem szorul tanácsra. Kázmér jelleme a leghamisabban van idealizálva, míg Ottóban az enyhébb vonások nem idealizálás végett erőszakoltak, hanem azt mutatják, hogy a legelvetemedettebb emberben is van valami aránylag jobb, a mit természete vagy a nevelés hagyott meg nála. Ez alakok között Fallenszky a legigazabb, mert ösztöne szerint cselekszik és a szerint is van kivive. Hogy nem oly sokoldalú, mint Biberach, azt már fönnebb érintettük. De helyzete a legmeglepőbben hasonló Biberachéhoz. E helyzet különben Marinellivel azonos Galotti Emiliában, mint Zácsé is Odoardoéval. Fallenszky és Biberach azonban Marinellinél önállóbbak, mert a maguk hasznáért cselekszenek, míg Marinelli vak eszköz csupán. Megjegyzendő, hogy Biberach életsorsa, hogy születése anyjának életébe került s hogy ezért apja gyűlölte őt: ez Kisfaludy K. élettörténete is, ha ugyan Katona tudott róla. Keszi Berenda afféle békés Petur. Szókimondó és kedves, becsületes, magyar alak. Elégületlen, de loyális. Épp úgy a véglet embere mint Petur. Csakhogy a valószínűtlenségig az. Károlynak pár szava hívévé teszi és lábához hajtja. Kinek nem jut itt eszébe Petur jelenete, midőn letérdel a királyt helyettesítő Bánk elé? Izidora, Mikhál, Myska elemeit Babonics, Cselén, Lanka beszé-

deiben leljük meg itt-ott. Mert ama párhuzamok, melyeket idézendők leszünk, nem úgy veendők, hogy azokat Katona ugyanazon helyzetben, ugyanazon jellem által mondatja el. Nem. Egyszerűen az olvasmány hatását látjuk itt, mint Dugonics hatásánál kimutatni igyekeztem.¹ Néhol azért nem is gondolatok, hanem szófűzések, beszélő és szóalakzatok emlékezetbe ragadásáról van szó, mint a zeneszerzőnél egy-egy motívum marad meg más szerző művéből, a nélkül, hogy plágiumra csak gondolhatnánk is. Olyan az egész, mint ha valaki (testvéreknél, házastársaknál; jóbarátoknál látjuk) a másik fél szólásmódjait, beszédfordulatait utánozza.

Ime a párhuzamos helyek:

Kisfaludy.

Katona.

1. A régi szokások és a külföldi életnek magához vonzó nyájas kellemei. A mely kebelbe a puhaság beszáll, onnan a szabadság csakhamar elillan. (Keszzi Ber.)

1. Szabad kívánna lenni mindenik,
És torkukon kegyes nagyasszo-
[nyunk
Sült-rőttje oly módon rohan le,
[hogy
Majd szinte megfulladnak. Lév-
[nyalóvá
Lettél dicső Árpád gyümölcse te.
(Petur.)

2. Ő is csak ember. (Keszzi Ber.)

2. Ő is meráni. (Petur.)

3. Mint ember tisztellek mint valódi férfiút, a királyban egyedül az idegent gyűlölöm. (Keszzi Ber.)

3. Mi a királyt imádjuk, ámde egy Endrében egy férfiú királyt imádunk
Meráni asszony nem kell itt soha.
(Petur.)

4. Király, te győztél! (Lábához csik. Keszzi Berenda.)

4. (Bánk lábaihoz hajol.) Királyom!
(Petur.)

5. Tudja a királyné a herczeg tetteit? Nem, Erzsébet tiszta erkölcs vad tüzét eloltaná. (Cselén II. 1.)

5. Nézzétek e halottnak arczatját
Hol itten egy hamis vonás? hol itten
A gyáva lelkeismeret nyoma? (Izi-Semmit is tudott [dora V.)
Ottónak izetlenkedésiről (Myska [bán. V.)

6. Hogy őt először láttam erejében, tüzében, hogy magyar lelkűsége szívem elragadta. (Lanka II. 4.)

6. Midőn bejöttem ez
Országba, mindjárt szemembe tüntél
(Otto) Szabad tekintet, szabad szív
[stb. minálunk
Így szokta a szerelmes. (Melinda.)

¹ L. »Dugonics hatása Katonára« cz. cikkemet. Uránia 1904. december.

7. Nem titok már, a mit a világ tud, hogy Babonics hitvесе, előbb egy királyné barátnéja stb. (Lanka II. 4.)
7. Ha mások észre vehetik, én [legyek csak Vak? — szólj, tudná magát Melinda elfelejteni? (Izidora.) Királynénak barátja a nevem. (Izidora.) [dora.)
8. Kázmér kedveli Klárát teljes indulattal, melyet én is nevelni el nem mulattam. (Fallenszky. U. ott.)
8. Sokszor derék, ha egy ily ostobát Jól megzavarhat az ember, ámde [úgy, Hogy ő megint mást legyen kénytelen [telen Zavarni. (Biberach.)
9. Mindenhol kereslek, barátom. (Kázmér II. 5.)
9. Jó, hogy találalak . . . (Otto.)
10. Használtad az alkalmatosságot? (Fallenszky. U. ott.)
10. Megesett a dolog? (Biberach.)
11. Barátom, nálad teljes bizodalmmal, mindent adok, kérj, a mit akarsz, csak azt vidd végbe, hogy legalább vele szólhassak. (Kázmér. II. 5.)
11. Frissen, beszélj, találhattad [magát? Talán haragszik? Mit szólt? Légy nekem barátom! (Ottó.)
12. Mért vádolódsz szerelmemet, melyet egykor magad is az élet legszébb javának nevezél? (Kázmér. II. 6.)
12. Biberach! Mi lesz tehát ebből? Hisz egyszer [így, Máskor pedig másképp szólsz . . . [(Ottó.)
13. Kázmér. (Illetődve szeméit a földre mereszti. II. 6.)
13. Ottó (elfogódva szegezi a földre [szeméit).
14. Te elfordulsz. Hallgatsz? (Zalovszky. U. o.)
14. Hallgatsz? Nő éj szerencsésen! [(Biberach.)
15. A királyné, hah és Klára (Kázmér, midőn a királyné és Klára belépnek II. 7.)
15. Hogy sokszor oly hivatlan [érkezik Az ember! (A királyné Ottóhoz és [Melindához.)
16. *Kázmér.* Csak előbb kapám atyám parancsolatát, mely haza hív. *Királyné:* Az elsőség ötét illeti. (II. 7.)
16. Te holnap utazol! (Királyné ugyanoly helyzetben, mint Kisfaludynál, és sem itt, sem ott nem tud a királyné a szerelemről.)

17. Zalovszky, nem lesz-e késő az ész vigyázata? Az indulat dühös-ködő árja leront minden gátot. (Királyné III. 1.)

18. Minden titkos nyomozásokat kívánnék elmellékezni, mert félek, hogy a munkálkodó nyelv a valónál mindig többet hirdet. (Királyné. III. 1.)

19. Jó, hogy itt talállak. (Fallenszky. III. 3.)

20. Élj ott, a hol lehet. (Fallenszky. U. ott.)

21. Zács, az a büszke magyar meglegedve nézi leányát egy herceg karjában. (Fallenszky. U. o.)

22. Tudd meg, hogy a bátor eltökéltség teszi kívánatosá a férfit a szépek szemében — tiéd az elsőség és Klára a többit vígan utánad intézi. (Fallenszky. U. o.)

23. Most tehát czéломnál vagyok. Ez a titkos véték a herceghez kötöz és én mostani fáradozásaim hasznait aratom. (Fallenszky.)

24. *Cselén.* Hiába keresik szemeim Klárát, az egész udvar jelen volt, csak ő maga hiányzott. Mi történt, meg nem foghatom.

Zács. Talán a királyné találmányos szerelmé stb. (III. 7.)

25. Mi lehet az? Jó! Én egyenesen a királynéhoz megyek, őt

17. Ekkor már az észbe bízni Csak annyi, mint egy nagy tüzet [csupán Buzgó imádság által oltani. (Királyné.)

18. Ha Melind érdemét temette volna El, úgy kikergettetni kész lehetnék Országaimból. (Királyné.)

19. Jó, hogy talállak. (Ottó.)

20. Ott van a haza, Hol a haszon. (Biberach. Ubi bene, [ibi patria.)

21. Egy herceg, egy királyi néne, [egy Kereszt, aranyláncz, mind egér- [fogók Az asszonyokra nézve. (Biberach.)

22. Minden, a mi a fehérszemélyek Szívbüszkeséginek hízelkedik, Egyúttal az már tetszik is nekik. Ők a legundokabb kirugdalózót Is még dicsőségesnek ismerik, Ha benne egy kis rendkívül való [van. (Biberach.)

23. A sok jutalmat Özönnel ígérted, mely egykor a Vénségemen segítsen . . . Jól tudod, hogy én egyedül tudom, Ki volt Fülöp királynak gyilkolója. [(Biberach.)

24. Talán Ez a királyos asszony azért tetéz Munkákat munkákra, stb. (Bánk.)

25. El, a királyhoz, a császárhoz, a Pápához elmegyek. (Bánk.)

megkérdem. Önnön érzéséből leánynak fogadta, nekem mint atyának felelni tartozik. (Zács. III. 7.)

26. A királyné rejté el őt, (Kázmért t. i.), bizonyára észrevette Kázmér szerelmét. (Cselén. U. o.)

27. Zács, mi lesz belőled, ha igaz, a mit rettegve gondolok. Ha igaz, a mit már az udvari nép susog... (Bálint. U. ott.)

28. A szerencsétlennek a halál az élete. (Apácza IV. 1.)

29. Oh, hidd el, én ártatlan vagyok! (Klára. IV. 2.)

30. És ez a virág útjokban vala, őt le kellett szakasztani. És tudták, hogy az én sajátom. De ha már le vagy szakasztva, hát vérben hervadj el! (Zács. IV. 2.)

31. Klára, szerencsétlen leányom! Te nem lehetsz vétkes, te áldozat vagy. (Zács. U. o.)

32. Ő tudott felőle, itt tartom igaz bizonyosságát. (Zács. U. o.)

33. Így Erzsébet tud cselekedni egy hatalmas királyné? Mily erkölcsöt szinlett, melyre legszöbb értékemet bíztam és mégis mellében a pokol tüze égett. (Zács. U. o.)

26. (Otto a IV. felvonásban néjje a királyné által elrejtve.)

27. Ha veszteségre Jön a dolog, tiéd lesz a nagyobb. Mert azt kívánni, hogy megsúgjanak Mindent az emberek, csak annyit [mint Abban találni kedvét, hogy ha sok Irigye, ellensége van. (Petur.)

28. A büntetés már ennek irgalom. [(Sólom.)

29. *Bánk.* S egy semmi asszonyt? *Melinda.* Oh istenem! de én az nem *Bánk.* Ártatlan? [vagyok.

30. Lehelletem fogom mérsékleni, Nehogy törékeny erkölcstök virágit Lelökje. Asszony! — És Ők ezt tudák! Ezt.ők is jól tudák! Még is vasas marokkal körmölének [a pók-Hálóba. Meg fogok tán nem sokára Nektek fizetni, jó név gyilkolói! [(Bánk.)

31. Szegény, szerencsétlen Melinda! De hát ki az Oka, hogy szegény nem tudja, mit [beszél?! (Bánk.)

32. Melinda jó nevét te hagyta az Udvarnak a nyelvére tenni. (Bánk.)

33. És ilyen asszony Őriz meg, óh, magyar hazám? Ha! [egy Förtelmes asszony, kit hogy ördögi Érzésiben ne lephessen meg a Jobb ember, érthetetlenül beszél Kétféleképen gondolatjait. (Bánk.)

34. *Cselén* (kívülről): Hasztalan tartóztatasz, repedjen meg e szív, én akarom őt látni (bejő). (IV. 3.)
35. *Klára*. *Cselén*, hah félre, félre, hagyj el, szemeid megölnék. (U. o.)
36. Te *Klára*! Némulj meg, míg méltó boszum újra meg nem tisztít. (*Zács*. *Klárára* egy fátyolt vet.) És gyilkos halált annak, a ki előbb ezen fátyolt fölemeli. (*Zács*.)
37. Hah, égess, dühödj fene tűz mellemben, még használni foglak. Nekem ezt! *Kázmér*, egy gyermek mulatságot kívánt és ő, egy királyné ezt adá neki, ha mindjárt az atyának szíve megreped is. (*Zács*. IV. 3.)
38. Elszaladt a gyermek, de itt maradt mesternéje. (U. o.)
39. És minden magyar reám ujjal mutasson: ez az, a kinek leányát megfertőztették — és hogy az egész udvar gunyolva nevéssen? (*Zács*. IV. 3.)
40. Szerencsétlennek híva, ördög, pokol! Még sajnál engemet, most is még csálni akar és ártatlant játszani. (*Zács*. IV. 6.)
41. De a király őt (a királynét t. i.) szereti, csak ő benne él. (*Zács*. U. ott.)
34. *Mikháli* (kívül): Gyilkoljatok [meg, hogy ha sírva kell az Ajtó előtt itt az igazságnak el-Aludni, a míg bebocsáttatik. Meg kell ezennel tudnom, hogy mi [elt.
35. *Melinda*. Félre! Félre! Eresz- [szetek. (Az egész helyzet, hogy *Melinda* *Mikhállal* szégyeni találkozni.)
36. Két fátyolt szakasztok el: Hazámról és becsületemről. (Bánk. Fátyolt von le titkolózva *Petur* is *Gertrud* arczképéről.)
37. Ne hagyj el, állhatatosság! hogy [merően Nézvén szemek közé becsületes Tekintetemnél elvakuljon a Szentségtörő. Meggyilkolom ott [előtte A biboros gazembert és ha a *Vesztőpiaczra* hurczolnak, kiáltom: [stb. (Bánk.)
38. Oh mikép fogom kaczagni A gyáva hercezet s ha húsomat *Lerágja* a kerítő asszony stb. (Bánk. És *Otto*, *Kázmér* utánzata is elszalad.)
39. *Melinda* jó nevét te hagytad az *Udvarnak* nyelvére tenni: légy most *Isten* s hitesd el, stb. (Bánk.)
40. Szörnyeteg, kész Lennél te is kaczagni? (Bánk.)
41. Aki (*Gertrud*) nem érdemes Hogy a szerette jó királyom áldott Szívét kezében tartja. (Bánk.)

42. Zács, Zács, megállj! a királyné ártatlan. (Cselén. IV. 8.)
42. Megállj!
... mivelhogy a nagyasszonyunk
Ártatlan. (Myska bán.)
43. Ne félj királyom. A jó magyarnak szent királya élete. Ím öless meg! (Keszi Berenda. V. 4.)
43. Királyom! én veled nem har-
[czolok
Szent vagy te én előttem
Megölhetsz. (Bánk.)
44. Ne áldozz fel egy ártatlan nemzetséget, mert egy tagja oly vétket követett el, melytől az egész világ irtózik. (Keszi B. V. 4.)
44. Légy atyja e gyermeknek,
[király!
Ez szegény nem vétkezett mint az
[atyja. (Mikhál.)
45. Király! Király! a kapu felett függ Zácsnak eldarabolt teste rémitő példának, hogy minden magyar lássa, mily szent királyának élte. Ártatlan fiát lovak szaggetták el. (Keszi B.)
45. Nézd azt! amott
Hurczoltatik Petur bán és egész
Háznepe lófarkon. S azt kurjogatják,
Hogy éljen a király! (Bánk.)
46. *Lanka* (félbódulva): Szegény leány, ez a te menyegződ? (V. 8.)
46. (Háborodva): Mondd hogy a
[menyegző
Két nyillövésnyi. (Melinda.)

*

Ezen párhuzamok meggyőződéseim szerint mutatják, hogy hogyan olvasott Katona. Még meglepőbb ez, ha a Dugonics által rá tett hatást vetjük ezzel össze. Katona teremtő hangulatának közben táp kellett és ezt rokon olvasmányokban leltem meg. Dugonics *Etelkájában* a neki megfelelő idegengyűlöletet találja, Kisfaludy drámájában pedig a Bánkéhoz annyira hasonló helyzetet. Katona és Kisfaludy egyaránt loyálisok. Csakhogy amannak loyálitása a Habsburgok előtti magyar loyálitása, izről izre magyar. Kisfaludyé a megalkuvó nemesé, szinte németesen szolgális. Eszébe sem jut a legközelebb fekvő dolog, hogy t. i. a felháborodott ember először is ellenfele idegen voltába kapaszkodik haragjával. A fölindult Zács lehetetlen, hogy ellenei gonoszságában először is az idegent (olaszt, lengyelt) ne okolja. Ez a világon minden emberrel közös, azért oly nagyszerű Bánkban az idegengyűlölet általános emberi volta. A tragikai pathos Bánkban szétteri a loyálitas kötelékeit, a mi Kisfaludynál alig észrevehetőleg történik. Mindazáltal hatott Kisfaludy Katonára. Mert bár hazafiui jelleme elütött Kisfaludyétól, a mi ebben nem volt meg, azt helyre vitte a saját érzülete. Sőt éppen ennek hiánya Kisfaludynál emlékeztethette Katonát az igazabb magyarság megalkotására. Kedvencz olvasmánya lehetett Zács Klára. S mint ilyen emlékezetére akaratlanul hatott. Hol pontosan,

hol pontatlanul. Szó sem lehet itt másolásról, csak önkénytelen benyomásokról, mik Bánk bán írása közben akaratlanul Katona tollába lopóztak. Tudjuk, a legnagyobb költői alkotások sohasem voltak előzmények nélkül. Arany Toldijához Ilosvai kellett, mely nélkül nem volna az, a mi. Katona remekében az a bámulatos, hogy az ismeretes Müller-Cseri-féle elbeszélésen kívül nem támaszkodhatott Bánk bánnak semmiféle költői feldolgozására. De hasonló tárgyat Kisfaludy Zács Klárájában talált és ki tudja, mennyit köszönhet legnagyobb remekünk egyik leggyengébb, de érdekes drámánk hiányainak. A két dráma közti hasonlóság nem véletlen csupán és gyanusabb, mint a mit pusztán hasonló helyzet függetlenül sugall embernek, költőnek.

